

KOLEGIUM JĘZYKOZNAWSTWA

Wydział Filologiczny | Uniwersytet w Białymstoku

Plac Niezależnego Zrzeszenia Studentów 1 | pok. 69 | 15-420 Białystok PL

tel./ 85-7457450 | kj.filologia@uwb.edu.pl

Białystok, 5.01.2022 r.

Dr hab. Joanna Cholewa, prof. UwB
Zakład Językoznawstwa Francuskiego
Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Marceliny Bańkowskiej

**Zgodność czasów w trybie subjonctif w języku francuskim
i jej ekwiwalenty w języku polskim:
studium kontrastywne na podstawie korpusu literackiego**

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska, napisana pod kierunkiem naukowym Prof. dr hab. Alicji Kacprzak dotyczy zasady używania czasów w trybie subjonctif w zależności od formy czasownika w zdaniu głównym, oraz sposobów tłumaczenia owego subjonctif na język polski. Już sam wybór tematu sygnalizuje dwie znaczące trudności, z jakimi zmagać się będzie autorka. Tryb subjonctif jest specyfiką języka francuskiego i prześledzenie jego polskich ekwiwalentów stanowi dla badacza wyzwanie, „question épineuse”, jak zaznaczono we wstępie (s. 1). Umieszczenie trybu subjonctif w ramach reguł *consecutio temporum* (a więc cztery różne formy subjonctif, stosowane zależnie od czasu, użytego w zdaniu głównym) jest dodatkowym uwikłaniem analizy w zależności, które obce są językowi polskiemu: zasada zgodności czasów, właściwa między innymi dla języka francuskiego, nie istnieje w gramatyce polskiej, co zresztą

autorka stwierdza i na stronie 83, w rozdziale o zgodności w składni polskiej, i w konkluzji na stronie 218.

Autorka sygnalizuje na wstępie hipotezę badawczą dotyczącą stosowania trybu subjonctif w języku francuskim: otóż zasady zgodności w zdaniach podrzędnych z czasownikiem w subjonctif są coraz słabiej przestrzegane, a dotyczy to również języka literackiego, który często jest postrzegany jako strażnik tradycyjnych zaleceń gramatycznych.

Badania oparte są na korpusie literackim francusko-polskim: do analizy wybrano dwa utwory starsze, z końca XIX i początku XX wieku (*Madame Bovary* Gustave'a Flauberta i *Du côté de chez Swann* Marcela Prousta), oraz dwa utwory współczesne (*Le soleil des Scorta* Laurenta Gaudégo i *Syngué sabour. Pierre de patience* Atiqā Rahimiego). Taki wybór z pewnością umożliwia zweryfikowanie hipotezy, którą autorka formułuje we wprowadzeniu, że zasady zgodności form subjonctif w zdaniu podrzędnym z czasem zdania głównego są coraz mniej przestrzegane w tekstach literackich. Jednakże, jeśli chodzi o wybór korpusu do analizy, narzuca się pewna wątpliwość co do porównywalności zestawianych utworów. Otóż korpus XIX-XX-wieczny zawiera w sumie około 185 tysięcy słów, podczas gdy korpus utworów współczesnych – około 82 tysiące. Być może lepiej byłoby więc kierować się ilością wyrazów, a nie ilością utworów, na przykład poddając badaniu trzy utwory literatury współczesnej.

Autorka stawia sobie również za cel analizę i systematyzację środków, za pomocą których oddane są w języku polskim wartości semantyczne, wyrażane trybem subjonctif. Wreszcie, trzecim celem jest sprawdzenie czy istnieją prawidłowości w tłumaczeniu na język polski form subjonctif, których użycie w języku francuskim wynika z zasady zgodności czasów, mimo że zjawisko zgodności czasów nie istnieje w polskiej gramatyce. Osiągnięcie drugiego i trzeciego celu możliwe jest dzięki skrupulatnej analizie tłumaczeń czterech wymienionych utworów, a więc: *Pani Bovary* w tłumaczeniu Anieli Micińskiej, *W poszukiwaniu straconego czasu. W stronę Swanna* (Tadeusz Boy-Żeleński), *Słońce Skortów* (Jacek Giszczak) i *Kamień cierpliwości* (Magdalena Kamińska-Maurugeon).

W pracy przyjęta jest metodologia badań językoznawstwa kontrastywnego. Autorka powołuje się zwłaszcza na pojęcie *tertium comparationis*, precyzując (na s.

173), że jest to cecha semantyczna wspólna obu porównywanym systemom oraz że stosowanie *tertium comparationis* w badaniach kontrastywnych pozwala zaobserwować jak element metajęzykowy X realizowany jest w języku L1 i L2. W recenzowanej rozprawie *tertium comparationis* są kategorie semantyczne, wyrażane w języku francuskim trybem subjonctif, opisane w rozdziale 6 na stronach 174-208.

Rozprawa składa się z trzech części, opatrzonych wstępem oraz zwieńczonych wnioskami. Na końcu znajduje się bibliografia oraz załączniki, skrupulatnie przedstawiające fragmenty powieści, brane pod uwagę w analizie, a także streszczenie w języku polskim i angielskim. W części pierwszej, zawierającej trzy rozdziały, omówione zostały systemy gramatyczne porównywanych języków, w ich częściach dotyczących czasownika, a w szczególności kategorie czasu i trybu, kluczowe dla recenzowanej rozprawy. Autorka przedstawia je w ujęciu kontrastywnym, bazując na literaturze z zakresu gramatyki języka francuskiego i języka polskiego, w tym na pozycjach o gramatyce języka polskiego, napisanych przez Francuzów (Decaux, Grappin) i o gramatyce języka francuskiego, napisanych przez Polaków (Kacprzak, Przystaszewski), co z pewnością wzbogaca spojrzenie na oba systemy.

Część druga, obejmująca dwa kolejne rozdziały, omawia zastosowanie klasycznej reguły zgodności czasów we francuskim języku literackim. Tu następuje dokładna i rzetelna analiza jakościowa i ilościowa zdań podrzędnych, zawierających czasownik w trybie subjonctif. Autorka analizuje pojawianie się tego trybu w języku literackim w każdej z reprezentowanych epok, a następnie porównuje jego zastosowanie w języku literatury XIX-XX-wiecznej i współczesnej. Mamy tu więc do czynienia z interesującym połączeniem analizy synchronicznej z diachroniczną. Ciekawe są wnioski autorki, sformułowane na zakończenie tej części rozprawy. Otóż w powieści Prousta, napisanej tylko 60 lat później, niż *Pani Bovary*, omawiane zasady zgodności czasów w trybie subjonctif nie są już tak ściśle przestrzegane. Podobną rozbieżność autorka zauważa, porównując utwory literatury współczesnej: w powieści Rahimiego o wiele mniej jest różnorodności czasów, niż w powieści Laurenta Gaudégo. Można by dociekać, dlaczego istnieją takie rozbieżności, czy powodują je różnice stylów, czy pochodzenie autora, jednakże nie jest to celem, jaki stawia sobie autorka.

Trzecia część rozprawy, w której mieszczą się rozdziały szósty i siódmy, zawiera analizę kontrastywną, której celem jest prześledzenie, w jaki sposób zgodność czasów

oddana jest w polskich tłumaczeniach francuskich powieści. Jak autorka słusznie zauważa, jest to obszar słabo dotychczas zbadany, a więc zasługujący na uwagę. Trudność, jaką stanowi analiza w tłumaczeniu zjawiska językowego, nie istniejącego w gramatyce polskiej, podkreśla tylko zasługi autorki, która takie wyzwanie podjęła. W części tej autorka opiera swoje rozważania na pojęciu *tertium comparationis*. Stara się, z dobrym skutkiem, opisać prawidłowości gramatyczne w tłumaczeniach na język polski, w relacjach między zdaniem głównym, a zdaniem podrzędnym, biorąc pod uwagę wartość semantyczną analizowanych wypowiedzi. W zakończeniu rozdziału siódmego autorka formułuje interesujący wniosek, że w języku polskim, gdzie brak zasady zgodności czasów, istnieje mimo wszystko zgodność trybów w relacji zdanie główne/ zdanie podrzędne w obszarze badanych wartości semantycznych: widoczna jest ona w szczególności w korelacji między trybem zdania głównego a typem ekwiwalentu, wybieranego do tłumaczenia subjonctif. Stwierdza również, że bogactwo polskich ekwiwalentów subjonctif znacznie wykracza poza ramy, wyznaczone w gramatykach kontrastywnych.

W bibliografii autorka dzieli literaturę przedmiotu na gramatyki polskie (8), gramatyki francuskie (20), gramatyki łacińskie (2) i pozostałe pozycje (23). To wydaje się dość skromnym zakresem na potrzeby rozprawy doktorskiej, choć trzeba przyznać, że wszystkie pozycje zostały starannie wybrane i związane są z dyskutowanym tematem. Wśród gramatyk języka polskiego omyłkowo umieszczona została pozycja Ludomira Przystaszewskiego „Użycie czasów we współczesnym języku francuskim. Podejście dydaktyczne”.

Praca ma przejrzystą strukturę, dostosowaną do celów, jakie stawia sobie autorka, i odpowiada bez wątpienia standardom prac naukowych. Stanowi ona udaną próbę analizy kontrastywnej francusko-polskiej, w której poszukiwane są prawidłowości w wyborze ekwiwalentów subjonctif, uwikłanego dodatkowo w zasady zgodności czasów, według wyrażanej przez ten tryb wartości semantycznej. Autorka świetnie sobie radzi z podjętym zadaniem, wykazując, że takie prawidłowości istnieją. Jest to tym bardziej godne zaznaczenia, że zarówno tryb subjonctif, jak i zgodność czasów są zjawiskami językowymi, których brak w gramatyce polskiej.

Pewne niejasności powstają przy lekturze rozprawy w miejscach, gdzie autorka niewystarczająco precyzyjnie odnosi się do omawianych zagadnień, na przykład na

stronie 25 jest to kwestia aspektów *sécant/ non sécant, semelfactif/ itératif*, a na stronach 145-146 niejasno przedstawiony plan pracy. Na stronie 64 nie do końca czytelne jest jakiej tezy broni autorka: że formy *subjonctif* są czy że nie są w zaniku i w jakim zakresie możemy to obserwować. Trudnością okazało się również tłumaczenie realiów gramatyki polskiej na język francuski oraz porównywanie zjawisk językowych w obu gramatykach. Na stronie 29 i 69 forma perfektywna *zrobić* tłumaczona jest jako „faire” perf., natomiast na stronie 31 *zbudować* to nie „bâtir” perf., tylko „avoir bâti”. Na stronie 57 autorka dwukrotnie użyła sformułowania łacińskiego *cuniunctivus modus*, a chodzi raczej o *subjunctivus modus*, gdy mowa o łacińskim źródle *subjonctif*.

Można też mieć zastrzeżenia co do języka pracy (błędy na przykład na s. 83: „l’une de grammaires la plus référentielle du polonais”; s. 118: „les temps du futur et du passé le plus fréquents”; s. 129: „dans le deux romans récents”), oraz aspektu edycyjnego (na s. 80 jeden raz czasownik jest wyróżniony czcionką pogrubioną: powinno tak być w każdym przykładzie, czy w żadnym?). Jednakże byłyby to uwagi natury czysto warsztatowej, bez wpływu na ogólny obraz pracy, to jest zwłaszcza zastosowanej metodologii i poprawności analizy.

Reasumując, rozprawę Pani mgr Marceliny Bańkowskiej, zatytułowaną „Zgodność czasów w trybie *subjonctif* w języku francuskim i jej ekwiwalenty w języku polskim: studium kontrastywne na podstawie korpusu literackiego” należy ocenić pozytywnie. Autorka wykazała się dobrym przygotowaniem merytorycznym i metodologicznym. W pełni sprostała niełatwemu zadaniu porównania różniących się znacznie systemów gramatycznych. Stwierdzam, że praca ta spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Marceliny Bańkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Joanna Cholewa